

Біоетичні норми поведінки учнів та студентів у природі

С.В. Гапон, Н.В. Магда

Полтавський педуніверситет

Однією із складових частин підготовки майбутнього вчителя біології є ознайомлення його з природними явищами та процесами, особливостями біорізноманіття безпосередньо у природі. Це ж стосується і учнів, яким необхідна не лише теоретична підготовка, а і набуття практичних вмінь і навичок роботи з натуральними об'єктами, їх місцезнаходженням в навколишньому середовищі. Тобто необхідним елементом творчого усвідомленого процесу набуття знань є спілкування учнів та студентів з природою, вміння бачити і розуміти її. Останнє відбувається під час екскурсій, проходження польових практик, які є невід'ємною складовою вивчення, наприклад, рослинного світу. Перед учителем та викладачем постає завдання – не лише дати знання, сформувані світоглядницькі погляди, а і навчити учнів і студентів спілкуванню з природою, відноситися до об'єктів дослідження не по-варварському, а дотримуючись певних етичних норм поведінки. Тому метою нашої роботи і було виявлення основних напрямків формування поведінки учнів і студентів у навколишньому середовищі під час роботи в природі.

Розвиток людства відбувається у біосфері, воно є її складовою частиною і пов'язане з нею об'єктивними зв'язками [1]. Останні є спільними як для людини, так і для інших компонентів природних чи штучних екосистем. Це процеси обміну речовин, інформації, передачі енергії. Кожен з компонентів біосфери має відносно автономне функціонування, але разом з тим всі вони є нерозривно пов'язаними, взаємообумовленими і взаємозалежними. Порушення таких зв'язків в системі «природа-людина» і призводить до екологічних катастроф, загрози не лише здоров'ю людини, а і її життю в цілому. В однаковій мірі це стосується і життєдіяльності тих живих організмів, з якими має справу людина. Вона пізнає світ, часто порушуючи заповіді сучасного наукового пізнання. Одна з таких заповідей говорить: „пам'ятай, що істина не лише логічна абстракція, але і добро, і краса, і радість пізнання, і істина для

тебе. Творити добро, красу – обов'язок кожного” [1]. Не знищувати, а примножувати багатства природи – ось завдання людства.

Сьогодні людина не є підкорювачем природи, а її органічною складовою частиною, такою ж невід'ємною і вразливою, як і інші живі організми, що знаходяться поруч з нею. Тому біоетика і покликана сформувати в людині такі якості, які б допомогли їй ставитися до братів наших менших з позиції благовінності до життя, гуманістичних цінностей, відповідальності за все живе. Сповідуючи такі позиції, ми і формуємо у студентів і учнів своєрідні підходи до пізнання природних об'єктів, а саме певні норми поведінки і моралі. Все це і має місце на польовій практиці при вивченні рослин. Але для формування такого відношення до живих об'єктів розпочинати необхідно не тоді, коли учні і студенти уже в природі, а значно раніше. Тому підготовчий етап відіграє в цьому значну роль. Польові практики проводяться після оволодіння студентами і учнями певною сумою знань. Лише після цього і необхідно розпочинати відповідну роботу. Оволодіння теоретичними знаннями про будову та різноманітність рослин невід'ємно проводиться разом з демонстрацією натуральних об'єктів, колекцій плодів і насіння, шишок, типів пагонів, суцвіть, квіток, гербарних зразків рослин, тощо. Все це формує в уяві слухачів певні образи про той чи інший рослинний організм. Ось тут і необхідно підкреслити те, що кожна рослина, чи орган її – це результат довгого еволюційного процесу, а втрата особини, а тим більше виду – це неповторна втрата. Адже кожна істота має право на життя. І людина не вправі посягати на нього. Знищення рослинного об'єкту, нівечення його – це варварство, яке не можна допускати. Сучасне фіторізноманіття, яке ми спостерігаємо, є наслідком довгого еволюційного розвитку рослинного світу. І в кожній квітці, кожній травинці знаходиться інформація про багатомільйонну історію минулих епох. Адже кожна рослина таїть у собі ті відомості про живе, які були властиві її предкам, від яких вона бере початок. І тому ми, зриваючи бездумно рослину, позбавляємо не лише її життя, а і нищимо інформацію про минулі покоління. Ось чому при вивченні сучасних рослин ми про це повинні пам'ятати і

передавати такі знання учням і студентам. Адже формування біоетичної культури поводження в природі розпочинається не тоді, коли приходимо в природу, а значно раніше, ще при здобутті теоретичних знань про самі рослини і їх властивості. Сучасне життя людини без рослинного світу, як і тисячоліття тому, уявити важко. І якщо ми сьогодні байдуже проходимо повз яку-небудь рослину, думаючи про те, що вона не потрібна, то завтра від неї може залежати здоров'я людини чи і її життя. Адже наші знання і потреби є досить відносними. Наприклад, волошка синя серед поля пшениці чи жита – це бур'ян. Але чисте поле волошок, що культивуються, є лікарською сировиною. І тому збідниться, чи збагатиться завтра наш раціон, арсенал лікарських, косметичних чи фарбувальних засобів – залежить від нас. Отже, вирушаючи в природу, учні і студенти вже повинні чітко усвідомлювати норми поводження в ній.

Така теоретична підготовка норм поведінки передуює проведенню польових практик. Основна ж увага біоетичним нормам поведінки приділяється вже при вивченні рослинного світу в природі. Так, проводячи протягом ряду останніх років польову практику з ботаніки (систематики рослин) в м. Полтава, ми досить часто обираємо фітоценози околиць селища Червоний шлях. Тут можна познайомити студентів і учнів з флорою та рослинністю водойм, суходільних та заплавних луків, лучних степів, штучних деревних насаджень, рудеральних екотопів. Зважаючи на те, що фіторізноманіття цієї території зазнає значного антропогенного впливу (наявність залізниці, несанкціонованих дрібних сміттєзвалищ, близькість міста та ін.), екскурсії бажано проводити тоді, коли вже учні і студенти ознайомляться з флорою та рослинним покривом менш трансформованих ділянок. Їх ми проводимо вже після відвідування Диканського регіонального ландшафтного парку (урочища Парасоцьке), Борівського лісництва (заказник Борівський) Котелевського району, фітоценозів околиць с. Нижні Млини тощо. Мандруючи цими мальовничими місцями, знайомимося з багатством рослинного світу. Переходячи до фітоценозів околиць с. Червоний шлях, студенти і учні спостерігають збіднення видового розмаїття рослин, заселення апофітних, синантропних видів. Так,

вивчаючи трав'янисті рослини цих фітоценозів, ми мали змогу переконатися у бідності флори, наявності адвентивних видів, що селяться по залізниці, витісненні аборигенних видів. Все це і демонструємо студентам і учням на польовій практиці. Особливу увагу звертаємо на збіднення видового різноманіття, рудералізацію екоотопів та ін., поступово формуючи у них відповідальне відношення до об'єктів вивчення. Наслідком таких екскурсій є, паралельно із здобуттям знань, і формування їх біоетичних норм поведінки.

Заслуговує на увагу і ще один, на нашу думку, дуже важливий аспект. Заняття польової практики з ботаніки завжди пов'язані з таким процесом, як гербаризація рослин. А це, в свою чергу, зумовлює знищення цілої рослини або її окремих органів. В цьому випадку ми діємо таким чином:

а) насамперед роз'яснюємо студентам і учням важливість і необхідність гербаризації з метою вивчення рослинного світу;

б) чітко визначаємо завдання і обговорюємо їх виконання;

б) на прикладах показуємо, як здійснюється відбір матеріалу, а саме: органи відокремлюємо обережно, не пошкоджуючи решту рослини. Підкреслюємо, що в останні роки з метою збереження рослин, ми рекомендуємо з багаторічних трав'янистих рослин відбирати лише надземну масу, залишаючи підземну частину і бруньки відновлення без пошкодження;

в) обов'язково наголошуємо на тому, що необхідно чітко дотримуватися і правил гербаризації: регулярно змінювати прокладки, уважно монтувати гербарні зразки, не допускаючи їх пересушування.

Отже, ці та інші важливі моменти, на які учитель та викладач звертають увагу при вивченні теоретичного матеріалу, проведенні щоденного інструктажу перед виходом на екскурсію та і роботі в самій природі дають можливість формувати біоетичні норми поведінки учнів та студентів при проходженні польової практики. Одним з основних аспектів формування таких норм поведінки є набуття природоохоронних знань, прищеплення переконань про те, що кожен живий організм є неповторним чудом еволюції, який необхідно зберегти.

Література

1. В.Ф. Москаленко, М. В. Попов Біоетика: філософсько-методологічні та соціально-медичні проблеми. Вінниця, Нова книга, 2005 – 218с.